

KIRGIZ HALK ŞİİRİNDE “ÜRKÜN” YANSIMALARI

Yrd. Doç. Dr. Halit AŞLAR

Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
halitmanas08@hotmail.com

Öz

Ürkün, 1916 yılında Türkistan halklarının Rusya Çarlığına karşı gerçekleştirdiği ayaklanmaya verilen adlardan biridir. Bazı kaynaklarda 1916 Yedisu Ayaklanması adıyla da geçmektedir. Sovyet döneminde yapılan bazı ilmi çalışmalarda emperyalizme karşı ayaklanma, milli hareket, kızıl kırgın gibi isimlerle de nitelendirilmiştir. Kırgızistan’da ve Kırgız edebiyatında ise Ürkün adıyla anılır. Ayaklanma, ağırlıklı olarak Batı Türkistan sınırları içerisinde cereyan etmiştir. Rus Çarlığının, Türkistan topraklarını sömürgeleştirme çabaları, Çarlık rejiminin gönderdiği idarecilerin halkı sömürmesi, yerli işbirlikçilerin ayrıcalıklı konumu, halkı mecburî göçe zorlayıp Rusya’dan gelen Rus çiftçilere yeni tarım arazileri ve sulak bölgelerin tahsis edilmesi ve son olarak da I. Dünya savaşı sırasında yerli halktan asker alınmak istenmesi halkı ayaklanmaya sevkeden sebepler olarak sıralanır. Ayaklanma Çarlık tarafından acımasızca bastırılmış, yüzbinlerce Türkistan Türkü katledilmiştir. Hayatta kalanların büyük bir çoğunluğu ise Çin’e göç etmek zorunda kalmıştır. 1917 yılında Sovyet iktidarı kurulduktan sonra Kırgızlar ülkelerine geri dönmüş, ancak başka trajedilerle karşı karşıya kalmıştır. Ürkün vakası Kırgız halk edebiyatına ve Kırgız modern edebiyatına yansımıştır. 1920’li ve 1930’lu yıllarda Kırgız modern edebiyatında en sık işlenen konulardan biri de Ürkün’dür. Aldaş Moldo, Isak Şaybekov, Abdrasul Toktomuşuulu, Kalık Akıyev, Abılkasım Cutakeev, Aktan, Mukay Elebayev, Aalı Tokombayev, Cusup Turusbekov, Kubanıçbek Malikov, Kasımalı Bayalinov gibi ozan, şair ve yazarlar Ürkün konusunu kaleme aldıkları edebî eserlerde işlemişler, dönemin trajedisini edebiyat sanatı içerisinde ölümsüzleştirmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Ürkün, Ayaklanma, Rusya Çarlığı, Türkistan, Kırgız Halk Şiiri.

THE URKUN'S REFLECTION IN KYRGYZ FOLK POETRY

Abstract

The Urkun is one of the names given to the uprising of the Turkestan peoples against the Russian Empire in 1916. In some sources it is also known as the 1916 Yedisu Uprising. In some scholarly works carried out during the Soviet period, it was also characterized by insurgency against imperialism, national movement. In Kyrgyzstan and in Kyrgyz literature it is known as Urkun. The uprising predominantly took place within the borders of West Turkestan. The Russian Empire struggled to colonize the lands of Turkestan. The rulers, who the Russian empire sent, exploited the local people. Russian Empire forced the Kyrgyz people to forced labor and gave new agricultural lands and wetlands to Russian farmers from Russia. The Russian Empire finally wanted to take soldiers from the local population during World War I. Then the Turkestan people started the uprising. The uprising was brutally suppressed by the Russian Empire, and hundreds of thousands of people were killed. The vast majority of survivors fled to China. After the establishment of the Soviet government in 1917, the Kyrgyz people returned to their countries, but they faced other tragedies. Urkun reflected on Kyrgyz folk literature and Kyrgyz modern literature. One of the most frequent issues in Kyrgyz modern literature in the 1920s and 1930s is Urkun. Poets and writers such as Aldash Moldo, Isak Shaibekov, Abdrasul Toktomushuulu, Kalyk Akyyev, Abylkasym Jutakeev, Aktan, Mukai Elebayev, Aalı Tokombayev, Jusup Turusbekov, Kubanychbek Malikov, and Kasymali Bayalinov expressed the poetry subject in the works they wrote, immortalized the tragedy of that period in the art of literature.

Keywords: Urkun, Uprising, Russian Empire, Turkestan, Kyrgyz Folk Poetry.

Giriş

Ürkün, 1916 yılında Türkistan Türklerinin Rusya Çarlığına karşı gerçekleştirdiği ayaklanmaya verilen adlardan biridir. Oldukça trajik bir biçimde sonuçlanmıştır. İzleri hala silinmemiştir. Ağırlıklı olarak Batı Türkistan sınırları içerisinde cereyan eden ayaklanma Çarlık tarafından acımasızca bastırılmıştır. Gerek ayaklanma esnasında ve gerekse ayaklanma sonrası Çin'e göç esnasında birçok masum insan hayatını kaybetmiştir.

XX. yüzyılın başında büyük devletlerin dünyayı kendi aralarında paylaşmak için verdiği mücadeleler Türkistan halklarının geleceğini de derinden etkilemiştir. Rusya Çarlığının Türkistan topraklarını sömürgeleştirme çabaları, Çarlık rejiminin gönderdiği idarecilerin yerli halka zulmü, yerli işbirlikçilerin ayrıcalıklı konumu, halkı mecburî göçe zorlayıp Rusya'dan gelen Rus çiftçilere yeni tarım arazileri ve sulak bölgelerin tahsis edilmesi ve son olarak da I. Dünya savaşı sırasında yerli halktan asker alınmak istemesi halkı ayaklanmaya sevkeden sebepler olarak sıralanmaktadır.

Ayaklanma ilk olarak 4 Temmuz 1916 tarihinde Hocend şehrinde patlak verir. Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Uygurlar ve Fergana bölgesindeki diğer halklar ayaklanırlar. Ayaklanma kısa sürede Semerkant vilayetine sıçrar. Sengzar, Yam, Zamin, Yenikorgan ve Cizzah gibi ilçelere yayılır. Çar idaresi Cizzah şehrindeki ayaklanmayı vahşice cezalandırır. Cizzah adeta haritadan silinir. O kadar ki bu durum Petersburg'da Duma'nın bir toplantısında dahi tartışılır ve durum eleştirilir. Yerle bir edilen Cizzah şehri ayaklanmacıların hatıratında ve halk şiirinde şöyle dile getirilir:

*“Tahta köprü bitti mi?
Nikolay padişah geçti mi?
Cizzah şehrini viran edip,
Muradına erdi mi?”*

*Aş hani, pilav hani,
Dama çıkıp feryat eyledi,
Namazgâhı asker basıp,*

Cizzah'ı viran eyledi...” (Ziyayev, 2007: 63 – Çeviren: Ayhan

Çelikbay)

Kırgızlar ise ilk olarak günümüz Kırgızistan sınırları içerisinde Narın, Çuy ve Isık Göl bölgelerinde ayaklanırlar. Ayaklanma ile ilgili önemli ilmi çalışmalar yapmış olan Sovyet devlet adamı Grigori İsaakoviç Broydo'nun tespitleri dikkat çekicidir: “Kırgızları yok etme politikası, kalanları korkutup Çin'e sürme ve onlardan kalan toprakları ele geçirme, Çarlık'ın tek hedefiydi.” (Broydo, 1991: 116)

Bu hususta Yedisu vilayet valisi İ. A. Alekseyev ise şöyle demektedir:

“Kırgız isyanlarının temel sebepleri son on yıl içinde onlara ait 200 bin hektar toprağın kamulaştırılması oldu. Orman alanlarının ellerinden alınması da kötü sonuçlar doğurdu. Sonunda Kırgızlar hayvan bakmak için yaylaların yetmemesi dolayısıyla çok zor durumda kaldılar. Pişpek ve Prjevalsk’a Rusya’dan gelen 40 bin ailenin yerleşmesi Kırgızların ekonomik çıkarlarına zarar verdi.” (Ziyayev, 2007: 380)

Rusya Çarlığı ayaklanmayı milliyetçi ve dinci nitelikli olarak tanımlar ve Türkiye’yi (Osmanlı Devleti) sorumlu tutar. Ama asıl sebepleri; yerli halkı yok etmek, yeni koloniler elde etmek, ağır vergiler, zulümler, gençlerin askerliğe çağrılması gibi sebepleri görmezden gelir. (Maksütov, 2016: 16)

19. yüzyılın ortalarında tüccar kılığıyla gönderdiği ajanlar ve Semenov Tyan Şanskiy ve Prjevalski gibi seyyahlar aracılığıyla bölge hakkında bilgi toplayan Çarlık Kırgız boylarının arasını zamanla açmayı başarmıştır. Özellikle, dönemi konu edinen bazı tarihî romanlarda da yer alan Tatar tüccar Fayzulla Nogaev bu görevde pek başarılı olmuş, Isık Göl bölgesinde yaşayan Bugu boyu lideri Booronbay’ı kısa sürede Çarlık yanına çekmeyi başarmıştır. Nitekim daha sonraları Bugu boyu Kırgızistan topraklarında Çarlık hâkimiyetini kabul eden ilk boy olmuştur. 1860’lı yıllarda Rusya’dan ilk Rus çiftçiler gelip Kırgız topraklarına yerleşmeye başlamış ve zamanla Kırgızlar kendi topraklarında adeta mülteci konumuna düşürülmüş, birçoğu yerinden yurdundan zorla göç ettirilmiştir. Bu bağlamda 1883 yılında Bugu boyundan Ömürzak, Isık Göl bölgesi halkını Narın bölgesi At Başı ilçesine zorla göç ettirirken dönemin ünlü ozanlarından Soltobay “Isık Köl Menen Koştoşuu” (Isık Göl’e Veda) adlı şiirinde duygularını satırlara şöyle dökmektedir:

*“Kuzeyinde, güneyinde
Rahat yaşardı bizim halk
Şiir yazdığım Isık Göl
Yanar mıydı gariban halk
Yaylaların ve başköşen ay
Işıl ışıl gölün ay,
Dağ eteklerin, bozkırın ay.
Göz açtığımda gördüğün yer
Çocukluktan alıştığın yer
Güttüğüm malın semirdiği yer
Buğdayı kum gibi olan yer.
Dalgaların ay, suyun ay,
Ormanın ay, ağaçların ay.
Harikam Isık Göl
Senle ne kadar övünsem az...”* (Maksütov, 2016: 20)

Türkistan general valisi Kaufman'ın emri üzere Kırgızlardan alınan verimli tarım arazileri üzerinde Rus göçmenler yerleşmeye başlar. İlk olarak 1874 yılında Karabalta şehrinde, çok geçmeden 1877 yılında Çaldıbar, Talas, Dmitriyevskoe ve Mihaylovka ilçelerinde köyler oluşturulur. 1893 yılında Kurşap'ta Pokrovskiy adlı yerleşim birimi düzenlenir. (Maksütov, 2016: 21)

Özellikle son yıllarda Kırgızistan'da Ürkün vakası ile ilgili birçok tarihî inceleme yapılmaktadır. Ürkün vakası gerek Kırgız halk edebiyatına ve gerekse Kırgız modern edebiyatına yansımıştır. Özellikle modern edebiyatta Ürkün konulu birçok öykü ve roman bulunmaktadır.

1. Çarlık Döneminde Kırgız Halk Şiirinde Ürkün

1916 yılında meydana gelen Ürkün sözlü edebiyatta adeta bir dönüm noktası teşkil eder. Türkistan coğrafyasında 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar cereyan eden hadiseler, doğal olarak, halkın ve toplumun nabzını iyi tutan duyarlı sanatçıların eserlerinde vücut bulmuştur.

25 Haziran 1916 tarihinde Çarlık Rusya'nın Orta Asya'daki Özbek, Kazak ve Kırgız, halkları arasında 19-43 yaş arasındaki erkekleri askerliğe almak için yayımladığı buyruk ayaklanma noktasında bardağı taşıran son damla niteliği taşır. Ayaklanmanın halk şiirinde yansımaları ise bu buyrukla başlar, halk bu buyruğa karşı çıkar.

1916 yılının 30 Temmuz'unda gelen üç haberci "genel sayım olacağını, herkesin gelmesini, yaşı uyanların askere alınacağına dair bir emir alındığını" duyururlar. Halkın toplu halde ayaklanması sadece Çar hükümetine karşı değil, içten bölünmeye ve yerli zengin idarecilere olan hoşnutsuzluğun bir ifadesi olarak da görülmektedir. (Sagınbekov, 2016: 24) Ayrıca Rus çiftçilerin Kırgız topraklarına yerleştirilmesi ve yerli halkın tarıma elverişli arazilerden dağlara sürülmesi halkın ekonomik olarak daha da zayıflamasına sebep olmuştur.

*"Çiftçinin elinden toprağını aldı,
Fakirden korkusuz eri aldı.
Vergi diye malı-mülkü aldı,
Malsız olanlar biçare kaldı."*

*Vergisini tam vermeyince
Öfkelenip dövdü herkesi.
Fakirin fukaranın*

Aldı koynunda yatan yârini. (Kırgız Akademisi, 1973: 596.

Envanter № 1442: 84)

Bir yandan Çarlık’ın ağır vergileri, diğer yandan yerli zengin işbirlikçilerin zulmü arasında sıkışan halk oldukça zor bir hayat sürmeye mahkûm edilmiştir. Halkın bu duruma tepkisi Aldaş Moldo’nun “Ürkün” adlı şiirinde şu satırlarla hayat bulur:

*“Adalet kalmadı köyde
Çorap ile don aldı
Keçe ile ip aldı
Söylediğini bırakmayıp hepsini aldı
Arttı vergisi,
Yanıp gitti canları
Yoksul çiftçinin
İçinde kaldı muradı
Çok zarar verdi
Uzaklardan gelip hapse attı
Vergiye malı yetmeyince
Bağlayıp dövdü
Bekâr kalıp kul oldu
Kadınları dul oldu
Vergisini bulup veremeyip*

Al yüzü soldu.” (Kırgız Akademisi, 1973: 598. Envanter № 302: 64)

Aldaş Moldo başka bir şiirinde halkı Çarlık’a karşı boyun eğmemeye, zenginlerin kendi çocuklarının yerine fakir fukaranın çocuklarını askerliğe kayıt ettirmesine karşı çıkmaya çağırır.

*“Zengin ağalara razı olmayın,
Çocuğunuzu onun yerine vermeyin.
Kabul mührünü çekip al!
Listesini ortadan yırtıp at!
Kendileri versin çocuklarını!
Görevli gelirse yakalayın!
Düşürün bindiği atından,
Ölene kadar dayaktan geçirin!
Hangi candan vazgeçersen,
Çağırırsa şehir başkanı gitmeyin!”* (Artıkbayev, 2013: 54)

Ayaklanma başladıktan sonra Tokmok, Karakol ve Çuy bölgelerinde kısıtlı imkânlarla düzenli Çarlık birlikleriyle çarpışan Kırgız gençlerinin silah yetersizliği, savaş taktiği bilmemeleri ancak bu olumsuzluklara rağmen kahramanca çarpışmaları halk şiirinde karşılık bulan başka bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır:

*“Patikadan yüzü çıktı,
Onlar dümdüz çıktı.*

*Kazak Rus imkânlı
Silahları yüz kat iyi.
Öğütleşip kırk yiğit,
Mızraklarını alıp gidiyor.
Bir kilometre öteden,
Gittiği yer kara kır.
Mızraklarını ellerine aldılar,
Kaçırıp bıraktılar,
Askerleri hedef alıp
Atlarını sürdüler.
Çoçmor¹ ile saldırdılar.*

Var güçleriyle savaştılar.” (Kırgız Akademisi, 1973: 599. Envanter № 302: 73)

Ayaklanmayı bastırmaya çalışan sadece Çarlık askerleri değildir, onlarla işbirliği içinde olan yerli zengin işbirlikçiler de ayaklanan halkı kimi zaman ikna etmeye çalışırken kimi zaman da onlara kurşun sıkmaktan geri durmamışlardır. Bununla birlikte kimi yerli kanaat önderleri halkın yanında yer almış, mücadeleye sonuna kadar destek vermiştir.

Ayaklanma başarısızlığa uğrar ve hayatta kalanların çoğu Çin’e kaçar. Çarlık askerleri ayaklanmayı acımasızca bastırdıktan sonra halka ait tüm mal varlığına el koyar. Çin’e kaçanların büyük bir çoğunluğu olumsuz iklim koşullarından ve açlıktan hayatını kaybeder.

Binbir güçlkle Çin’e ulaşabilenler bölge halkı ve yerli yöneticilerin zulmüne uğrar.

*“...Evdeki ziynet, erzaklar
Mal mülk kaldı yollarda
Yükleri yüklenip
Develer kaldı yollarda
Anne babasını bulamayıp*

Çocuklar kaldı yollarda.” (Kırgız Akademisi, 1973: 603. Envanter № 144: 96)

Doğu Türkistan bölgesine kaçan Kırgızlar orada çoğunlukla Üç Turfan, Ak-Suu, Kaşgar ve Kulca bölgelerine yerleşmişlerdir. Daha kesin bir rakamla ifade etmek gerekirse sadece 150 bin kişi Çin’e ulaşabilmiştir. (Kırgız Akademisi, 1973: 603)

“Çin Topraklarında” adlı şiirde Çinli ve Kalmuk memurlarının zulmü anlatılır:

*“Acımasız Kalmuklar
Kesti birçok atı
Üstündeki yük ile
Aldı götürdü develeri
Çin, kalmuk diyarına*

¹ Çoçmor: Ucuna sert tahta veya metal takılıp avcılık için kullanılan uzun sopa.

Kaçan halk gidip yerleşti

Soğuk kış günü

Utanmaz Kalmuklar

Atları alıp gittiler...” (Kırgız Akademisi, 1973: 604. Envanter №

414: 10)

Yerli yöneticilerin kötü muamelesi göç eden Kırgızların durumunu daha da zora sokmuştur. İnsanoğluna yapılmayacak zulme maruz kalan Kırgızlar Çin’de de büyük cefalar çeker.

Isak Şaybekov’un daha ziyade halk arasında elden ele dolaşan “Kayran El” (Gariban Halk) adlı şiiri bu zulmü dile getirmesi bakımından dikkat çekicidir. Şaybekov 1916 ayaklanmasının bizzat şahidi olmuş, halkının yaşadığı trajediye yakından tanıklık etmiştir. Şaybekov Ürkün konusunda “Kayran El” adlı şiirinin dışında “Azgan El” (Yurtsuz Halk) ve “Kaytkan El” (Dönen Halk) adlı şiirler de kaleme almıştır. (Artıkbayev, 2013: 53)

Şair “Kayran El” adlı manzumesinde halkının yaşadığı trajediyi şu satırlarla dile getirmiştir.

“Yükleyerek eşeğini,

Çekti gitti zavallı halk.

Ucuz şehir nerde diyerek,

Arayıp durdu zavallı halk.

Yaşlıları yürüyemeyip,

Öksürüğe yakalandı zavallı halk.

Küçük çocuklarını omuzda,

Taşdı hep zavallı halk.

Uygur’un karanlık evine,

Başını soktu zavallı halk.

Her şeyini vererek yaşamak için,

Yola çıktı zavallı halk.

Bahar yağmuru başından,

Döküldü durdu zavallı halk.

Gerçekten de hep böyle,

Horlanacak mı zavallı halk?

Darmadağın olarak,

Saçıldı şimdi zavallı halk.

Öz yurdundan ayrılıp,

Kaçıp gitti zavallı halk.” (Artıkbayev, 2013: 53)

2. Sovyetler Birliğinin İlk Yıllarında Ürkün

Türkistan coğrafyasında Sovyetler Birliği hâkimiyeti sağlandıktan sonra Çin'e kaçanlar Çarlık'ın yıkıldığını ve yerine tüm insanlara eşitlik ve adalet vadeden yeni bir yönetimin geldiği haberleri üzerine ülkeye geri dönme kararı alır. Ekim devrimi büyük bir coşkuyla karşılanır. Ekim devriminden sonra Ürkün vakasıyla ilgili kaleme alınan şiirler çoğunlukla Ekim devrimini, Lenin'i ve Komünist partiyi övücü şiirlerdir. Bununla birlikte Sovyet sistemi Çarlık döneminin edebiyat sahasında eleştirilmesine göz yumduğu için Çarlık'ın tüm olumsuz yanları ve söz konusu ayaklanma döneminde yaşanan trajediyi işleyen birçok eser kaleme alınmıştır.

*“Ekim'in gelişi
Hayalimizi gerçekleştirdi
Kıymetli Lenin atamız
Ağarttı yüreğimizi
Partisi Komünist
Halkı düzlüğe çıkardı
Yaşasın lider parti
Ömür görüp binlerce yaşasın.*

*Unutuldu Kırgızlarda
Geçmiş günlerin azabı
Kaygısı yok hiç
Halkın içinde ukde kalmadı.”* (Kırgız Akademisi, 1973: 607.

Envanter № 1442: 70)

Aldaş Moldo da bu duruma kayıtsız kalmamış ve halkı ülkeye geri dönmeye çağırmıştır:

*“Artık eşitlik zamanıdır,
En büyük genişlik zamanıdır.
Zengin fakire denk olamaz,
Fakir kimseye yem olamaz.
Kadın erkekten geri olamaz,
Zengin beyin sözü geçmeyecek,
Bahar geçmeden gidelim,*

Yayan bile olsa yetelim.” (Artıkbayev, 2013: 55)

Ürkün vakasına halk ozanı Kalık Akıyev (1883-1953) ve şair Abılkasım Cutakeyev (1888-1931) de değinmiştir. Kalık Akıyev'in “1916 Yılı, Ürkün Yılı” manzumesinde isyanın sebepleri ve oluşumu geniş bir şekilde anlatılmıştır. Eserin ikinci bölümünde bazı zenginlerin

ihamet ederek, halkın zararına olacak faaliyetlerde bulunması gibi olaylar örnekleri ile anlatılmıştır:

*“Padişahın temsilcisine,
Hizmet edip beğenilirim diye.
İşyan hareketine katılan,
Birkaç fakir bulma ümidiyle,
Soorombay'm Dür'ü geziniyordu.
Kargaşayı Dür başlatarak,
Kaçmakta olan halkı parçaladı.
"Hamile kızımız olduğu için,
Bir kişim bile kavgaya katılmadı.
Allah 'tan dileyip yattım " diyerek,
Kürüçbek'in Türkmen'i
İki tüfek teslim etti.
"Kaçanlardan buldum" diyerek.
Dört yüz çadır kurdurdu.
Kısrakları kestirdi,
Bir köy halkını toplayıp,
Semaveri yaktırdı,
İki yüz elli koyun kestirip,
Anası erkek doğurmuş gibi sevinçle
Beyim bu kavgada yokum' diyerek,
Padişahın sağlığını dileyerek
El çabukluğuyla tay kestirip,
Bekledi Turusbek askeri.” (Artıkbayev, 2013: 56)*

Isak Şaybekov ise “Kaytkan El” adlı şiirinde söz konusu durumu

şöyle dile getirir:

*“Duyuldu Mart ayında güzel haber,
Sevindik kaçan ve ezilen zavallılar.
Yeter ki bu haber gerçek olsun,
Kaçan halk vatanına geri döner.” (İbraimov, 2016: 29)*

Bu noktada bahsedilmesi gereken bir diğer ozan ise Abdrasul Toktomuşuuludur. Onun “Kakşaal’dan Kat” (Kakşaal’dan Mektup) adını taşıyan eseri, Ürkün’ün sonu ve akabinde Kırgızların hayatında meydana gelen değişimleri konu edinir. Eserin esas konusu, Sayra adlı bir kızın ayaklanma sonrası yaşadıklarıdır. Esere adını veren Kakşaal ise bir yer adıdır ve ayaklanmada kaçak durumuna düşen Kırgızların bir kısmı buraya sığınmıştır. Kakşaal’dan Kat, 1937 yılında Latin harfleriyle Kazan’da yayımlanmıştır. Sayra, babası tarafından henüz on dört yaşına gelmeden, bir tabak un karşılığında satılır. Ayaklanma sırasında Çin’e gider ve

bir daha da dönemez; Kakşaal bölgesinde kalan Sayra, buradan yazdığı mektuplarda sürekli vatan hasretini dile getirir. (Abdikulova, 2016: 164)

Eserde henüz on dört yaşındaki Sayra'nın bir tabak arpa ununa satılması, Sayra'nın birinci mektubunda şöyle ifade edilmektedir:

*“Halkım çalışkandır
Kendini hiç bir şeyden esirgemez
Ama bir tabak una çocuğunu
Satmaya kadar mecbur etti bu hayat.”* (Abdikulova, 2016: 166)

Sonuç

1916 yılında meydana gelen olaylar Kırgız halkının özgürlüğe kavuşma yolunda verdiği mücadelenin eşsiz bir örneğidir. Bu mücadele toplumu her açıdan etkilediği gibi edebiyat sanatını da etkilemiş ve akisleri edebiyat vadisinde yankılanmıştır. Bunun yanında SSCB Komünist Partisi Kırgız edebiyatında Ürkün konusunun modern edebiyatta ele alınmasına, dönemin eleştirilmesine olanak sağlamıştır. Modern Kırgız edebiyatının oluştuğu yıllarda Çarlık dönemi edebî eserlerde birçok açıdan eleştirilmiş, feodalite, eşitsizlik, kadın-erkek eşitliği, eğitim görme hakkı, kızların genç yaşta evlendirilmesi ve hürriyet sıkça işlenen temalar olmuştur.

Kalık Akıyev, Abılkasım Cutakeyev, Aldaş Moldo, Aktan şiirlerinde; modern edebiyat kapsamında Mukay Elebayev Uzak Col romanında, Aalı Tokombayev Kanduu Cıldar romanında, Kubanıçbek Malikov Azamattar romanında, Kasımalı Bayalinov Acar adlı uzun hikâyesinde ve daha birçok yazar/şair kaleme aldıkları eserlerde Ürkün vakasını işlemişler, dönemin trajedisini edebiyat sanatı içerisinde ölümsüzleştirmişlerdir.

Örnekleri verilen şiirlerin son kısmında Sovyet hükümetinin kurulması ve halka özgürlük vermesi büyük bir sevinçle işlenmektedir. Ekim devrimi sonrası ortaya çıkan şiirlerde, Kırgız halkına özgürlük veren Sovyet hükümetinin adil olduğuna, önceleri zulme uğramış gariban halkın özgürlüğüne kavuştuğuna, herkesin eğitim görme hakkı elde ettiğine yönelik temalar da hem halk edebiyatında hem de modern edebiyatta sıkça işlenmiştir.

Ayaklanmanın daha çok Özbekistan kısmıyla ilgili önemli çalışmalar yapan Hamid Ziyayev'in tespitleri oldukça dikkat çekicidir:

“Bu isyanın tarihî önemi, Türkistan'ın bütün topraklarındaki çeşitli kabilelerin ve milletlerin siyasi bilincini geliştirmesidir. Bu isyana kadınların da katılmaları önemli bir olay olarak kabul edilir. Bu tarihte az rastlanan bir durumdur. İsyân geniş şekilde yayılmakla birlikte, şehir fakirlerini, çiftçi kesimini ve Rus hükümetinin hâkimiyetini kabul etmeyen bazı üst sınıf temsilcilerini de kapsar. Onlar ülkenin bağımsızlığını yeniden kurmayı mukaddes bir borç olarak kabul etmişlerdir. İsyân, Rus

hükümetinin ülkedeki güç ve kudretini zayıflatarak Şubat Burjuva Demokratik Devrimi'nin galip gelmesini sağlayan unsurlardan biri olarak kabul edilir. İsyan, Özbeklerin ve ülkenin başka halklarının bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi tarihinde silinmez izler bırakmıştır.” (Ziyayev, 2007: 384)

Çin'e göç eden Kırgızların büyük kısmı vatanlarına dönmüş ve henüz yerleşmekte olan Sovyet iktidarını kabul etmiştir. Ülkeye dönen Kırgızların yaşadığı bir diğer trajedi ise kendi topraklarında birer uşak ve işçi olarak çalışmak zorunda kalmalarıdır; zira evlerini, mahallelerini, topraklarını, köylerini Rus çiftçiler büyük oranda ele geçirmiştir. Kırgız modern hikâyeciliğinin usta kalemi Mukay Elebayev'in birçok öyküsünde bu durumun realist akislerini bulabiliriz. Yazarın özellikle Zor Zamanlar (Söylemez- Aşlar, 2012: 24) adlı öyküsü o dönemin panoramasını çizmektedir.

Sovyet iktidarını ilk yıllarda sevinçle karşılayan Kırgız halkını zamanla ciddi sorunlar bekleyecek ve Sovyetler Birliği rejiminin sömürgeci yüzü zaman geçtikçe ortaya çıkacaktır. Sovyetler Birliğinin emperyalist tutumu yeniden yapılanmanın yaşandığı 1980'li yıllarda kaleme alınan eserlerde eleştirilmeye başlanacaktır.

Kaynakça

- ABDIKULOVA, Roza. (2016). “1916 Türkistan İsyanı'nın Kırgız Edebiyatına Yansıması: Ürkün.” *Bilig* Kış 2016 / Sayı 76.
- ARTIKBAYEV, Kaçınbay. (2013). XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi. Ankara: Bengü Yay. (Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Mayramgül Dıykanbayeva)
- BROYDO, G.İ. (1991). “1916-Cıldığı Kırgız Kötürülüştünün Tarihine Materialdar.” *Ala Too, No 6*.
- İBRAİMOV, Osmanakun. (Haziran 2016). “Ürkün.” Adabiy Alattoo.
- KIRGIZ SSR İLİMDER AKADEMİYASI, TİL CANA ADABİYAT ENSTİTUTÜ. (1973). Kırgız Elinin Çıgarmacılık Tarihının Oçerki. (Redaktör: Taştemiroy C., Bayhodcoyev S., Zakirov S.) Frunze: İlim Basması.
- MAKSÜTOV, Baktıbekuluu. (2016). Ürkün:1916 Cıl. Bişkek: Uluu Toolor Yay.
- SAGINBEKOV, Bakıt. (Haziran 2016) “Kırgız Akınlarının Yaratmalarında Ürkün Olayı.” *Ala Too Edebiyatı*.
- SÖYLEMEZ, O. AŞLAR, H. (2012). Zor Zamanlar. Seçme Hikayeler. Mukay Elebayev. Ankara: Bengü Yay.
- ZİYAYEV, Hamit. (2007). Türkistan'da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele (XVIII. – XX. Asır Başları) (Çeviren: Doç. Dr. Ayhan Çelikkbay) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.